



La sitja del pati de les Monges: una ullada a la Linyola del segle XVI

Andreu Moya i Garra, Maria Clua Mercadal, Òscar Escala Abad, Eric Tartera Bieto, Ares Vidal Aixalà

Ilirta Arqueologia SL - Gabinet Numismàtic de Catalunya, Museu Nacional d'Art de Catalunya

RESUM: L'octubre de 2015 unes obres al pati de les Monges de Linyola van posar al descobert dues sitges, una de les quals fou parcialment excavada. Els treballs arqueològics van determinar que l'estructura d'emmagatzematge va ser amortitzada a mitjan segle XVI. Els materials ceràmics recuperats en el rebliment permeten conèixer la vaixel·la en ús a Linyola entre finals del segle XV i el segle XVI. L'objectiu d'aquest article és donar a conèixer la intervenció arqueològica, presentar els materials més rellevants i plantejar algunes hipòtesis a l'entorn de l'organització urbanística de l'àrea.

PARAULES CLAU: Sitja, pisa daurada, getó de Tournai, arqueologia preventiva, Linyola, segles XV-XVI.

ABSTRACT: In October 2015, the works developed in the Monges de Linyola's yard uncovered two silos and one of them was partially excavated. Archaeological research found that this storage structure was disabled in the mid-16th century. The pottery recovered in the filling allows to know pottery tableware used in Linyola between the late 15th and the 16th centuries. The aim of this paper is to present this archaeological work, as well as to present relevant materials and to raise some hypothesis around the urban area organisation.

KEYWORDS: Silo, lustreware, Tournai jetton, rescue archaeology, Linyola, 15th-16th centuries.

Les obres que afecten el subsòl dels nostres pobles sovint posen al descobert tot tipus de vestigis del seu passat: antics habitatges, muralles, trulls, cellers, forns, enterraments, ceràmiques, monedes, util·latge... Malauradament, encara hi ha troballes que passen desapercebudes o –el que és pitjor– són volgudament colgades o destruïdes sense que es dugui a terme cap

actuació arqueològica per avaluar-ne l'interès patrimonial, documentar les restes i preservar-ne el valor informatiu.

Tota resta arqueològica esdevé una peça del trencaclosques que és la petita història particular de cada poble i que, a la vegada, compon la història de tot un territori i explica l'evolució de les societats passades. Per tant, qualsevol negligència suposa el menyspreu i la renúncia a una part de la nostra història. Amb tot, hom detecta una major conscienciació envers el patrimoni cultural en general i el patrimoni arqueològic en particular, que cada vegada més es perceben com un valor actiu per a la dinamització social, econòmica i turística del territori i per la reafirmació d'una identitat col·lectiva.

Una prova ben modesta d'això és el cas que avui ens ocupa: la troballa fortuïta d'una sitja comportà una intervenció arqueològica modesta que culminà amb la recuperació patrimonial de l'estructura que perviu amb un nou ús. Aquesta va ser, en poques paraules, la intervenció arqueològica al pati de les Monges de Linyola. Tot seguit us la presentem.

LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL PATI DE LES MONGES

El pati de les Monges és el nom amb què es coneix el solar situat entre la capçalera de l'església de Santa Maria i el carrer de Pi i Maragall de Linyola (Pla d'Urgell), on antigament se situaven el convent i el col·legi de religioses de la Sagrada Família (fig. 1). Aquest és l'espai on anualment es representa el pessebre vivent.



Figura 1. Localització del poble de Linyola (Pla d'Urgell) i situació del pati de les Monges dins el nucli antic (Font: ortofotomapa, Institut Cartogràfic de Catalunya).

Els treballs de preparació de l'edició de 2015 del pessebre van comportar la construcció d'un nou mur al sud del pati, amb què se substituï l'antiga tanca de maons i s'obrí un segon accés al recinte (fig. 2). El rebaixament realitzat per anivellar la superfície de fonamentació del mur va posar al descobert dues antigues sitges. Aquesta troballa va motivar una petita intervenció arqueològica, promoguda per l'Ajuntament de Linyola i l'Associació Pessebre Vivent de Linyola (APVL), que va permetre l'excavació parcial d'una d'aquestes estructures. L'actuació, realitzada la tardor de 2015, va ser executada per l'empresa Itirta Arqueologia SL (Moya, 2015b; Moya *et alii* 2016).

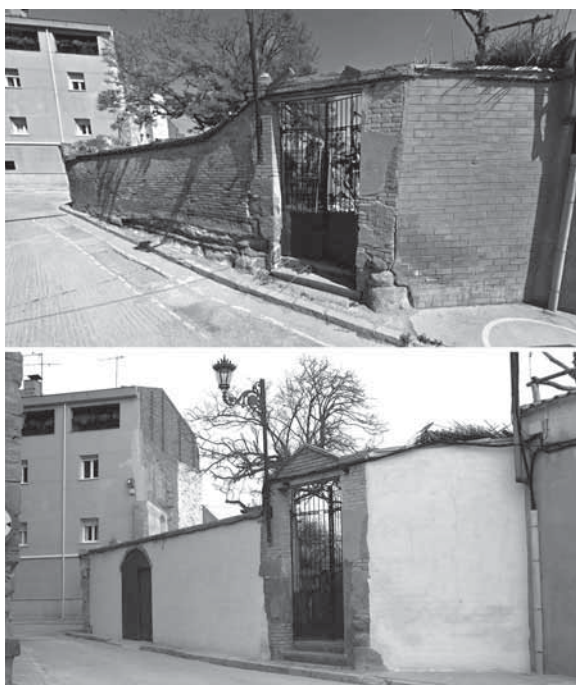


Figura 2. Mur de tanca meridional del pati de les Monges abans (a dalt) i després (a sota) dels treballs constructius (Font: fotografies, Google Maps i Itirta Arqueologia).

Les dues sitges descobertes (SJ-1 i SJ-2) se situen entre el pati i el carreró que volta pel nord l'església de Santa Maria (sector 1/2) (fig. 3). A aquestes dues noves estructures cal afegir-ne una de tercera (SJ-3) que es localitza dins del pati (sector 1/1), l'existència de la qual ja era coneguda.



Figura 3. Planta general de la intervenció arqueològica al pati de les Monges (Font: dibuix i infografia, Itirta Arqueologia).

D'una banda, la sitja SJ-3 se situa al centre del pati (fig. 4). La part superior de l'estructura està reblerta de runa. Aquesta estructura es troba tallada a l'esbiaix per un rebaix que aterassa l'interior del pati. La sitja està excavada al sauló i al tapàs i en desconeixem tant les dimensions com la cronologia.



Figura 4. Detall de les restes de la sitja SJ-3, situada a l'interior del pati de les Monges, abans del muntatge de l'escena del pessebre (Font: fotografia, Iltirta Arqueologia).

La sitja SJ-2 se situa vora l'antiga porta reixada del pati (fig. 5). Només se'n va observar l'extrem septentrional, la part situada sota la petita vorera que discorre al peu del mur de tanca. La resta de la fossa s'estén sota el paviment del carrer, on ha estat alterada per



Figura 5. Detall de les restes identificades de la sitja SJ-2, al peu de la nova tanca del pati de les Monges (Font: fotografia, Iltirta Arqueologia).

la instal·lació d'uns serveis municipals. L'estructura no va ser excavada perquè no es trobava afectada per les obres. El diàmetre estimat assoliria almenys uns 150 cm. En desconeixem també la cronologia. Finalment, la sitja SJ-1 se situa entre el pati i el carrer (fig. 6 i 7), a uns 4 m de la sitja SJ-2. La meitat meridional s'estén sota la calçada, afectada per la vorada de la vorera i alguns serveis municipals. En canvi, la meitat septentrional es localitza entre la vorera i el pati. La sitja SJ-1 és l'única de les tres estructures que ha estat excavada. Els materials arqueològics indiquen que el seu rebliment va produir-se vers mitjan segle XVI.



Figura 6. Vista general del sector 1/2 amb les restes de la sitja SJ-1 abans d'excavar-se (Font: fotografia, Iltirta Arqueologia).

LA SITJA SJ-1

La sitja SJ-1 és una estructura definida per un buidament de planta circular, secció cilíndrica i fons pla inclinat (UE 1019) (fig. 7-10). El retall té uns 185 cm de diàmetre i conserva 130 cm de profunditat.

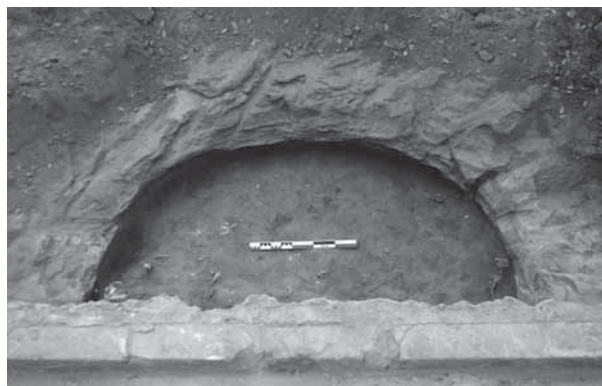


Figura 7. Detall de les restes de la sitja SJ-1 un cop delimitada i abans d'iniciar-ne l'excavació (Font: fotografia, Iltirta Arqueologia).

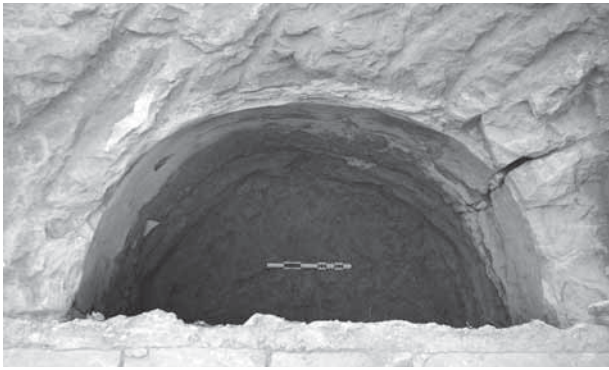


Figura 8. Detall del buidament de la sitja SJ-1 un cop excavada (Font: fotografia, Iltirta Arqueologia).

La sitja està excavada als gresos (UE 1020) i a les margues terciàries (UE 1021). S'han identificat dues accions d'adequació del buidament. D'una banda, en el contacte entre els nivells geològics es conserven puntualment restes de morter de calç i petites pedres (UE 1022) que regularitzen l'esglaonament entre els estrats. De l'altra, les dues diàclasis que s'observen als gresos es troben segellades per petites pedres disposades a mode de falca (UE 1026).

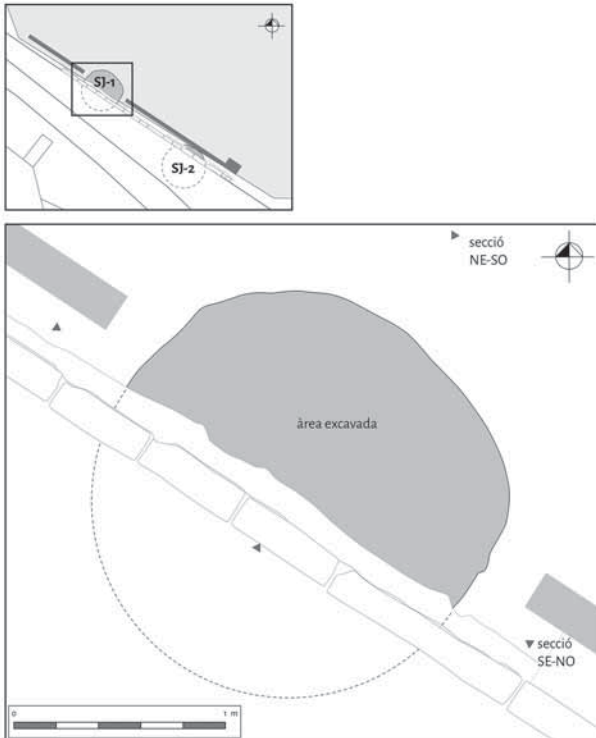


Figura 9. Planta de la sitja SJ-1 (Font: dibuix i infografia, Iltirta Arqueologia).

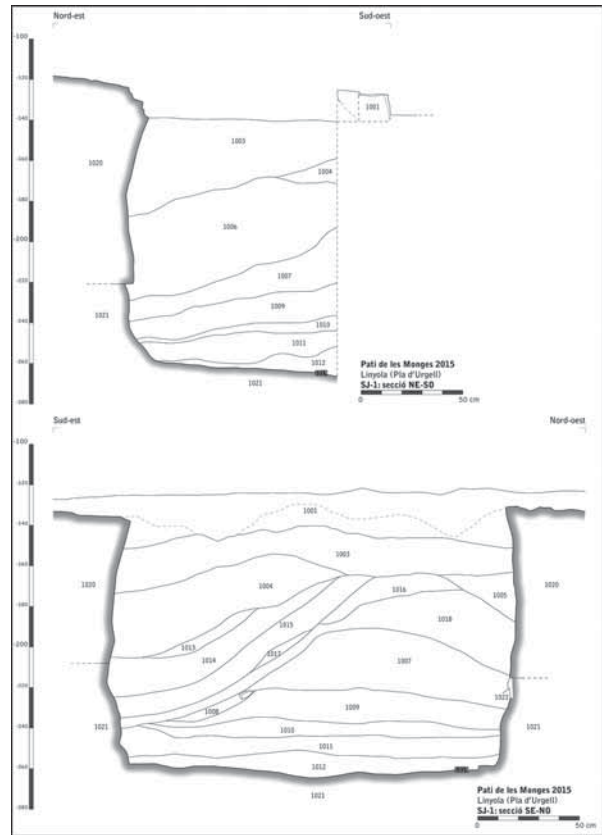


Figura 10. Seccions NE-SO i SE-NO de la sitja SJ-1 (Font: dibuix i infografia, Iltirta Arqueologia).

La morfologia de l'estructura avala la interpretació d'un ús primari com a sitja d'emmagatzematge. Tanmateix, la dinàmica estratigràfica d'amortització n'assenyala un ús secundari com a abocador de deixalles domèstiques i de runa. La seqüència de rebliment és complexa i està definida per una successió de 15 nivells arqueològics d'origen antròpic (fig. 10).¹

Els primers nivells dipositats tenen majoritàriament una disposició horitzontal o amb una tendència cònica molt lleu, sobre els quals se'n documenten d'altres amb un perfil cònic marcat. L'existència d'estrats de secció cònica és comuna en els rebliments de sitges i són el reflex de com s'acaramullen els sediments quan són abocats des de l'obertura. Sobre aquests cons es disposen diversos nivells en forma de glacis que només s'estenen en l'àrea oriental.

L'estructura es troba escapçada i arrasada d'antic pels rebaixos de terreny realitzats en l'àrea en diferents moments històrics. Així, per exemple, en una imatge antiga de 1922 es constata el canvi en la topografia de l'àrea (fig. 11). Un argument que també va en aquesta

¹ En ordre de deposició, els estrats de rebliment són les UUEE 1012, 1011, 1010, 1009, 1008, 1007, 1018, 1017, 1016, 1015, 1014, 1013, 1006, 1005, 1004 i 1003. Per més detall, veg. Moya *et alii* 2016.

línia són els 80 cm de diferència entre la cota d'aparició del sauló al pati i la del carrer. L'afectació més recent ve determinada per la pavimentació, la petita vorera i els serveis municipals que recorren sota la calçada.

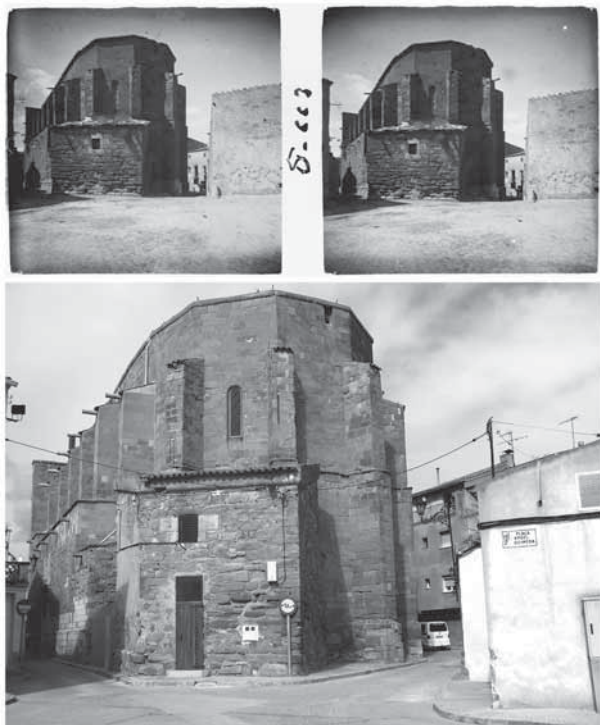


Figura 11. L'absis de l'església de Santa Maria de Linyola: a dalt, l'any 1922 (Font: Biblioteca de Catalunya, Fons Salvany, núm. reg. SaP_663_05, <http://mdc.cbuc.cat/cdm/singleitem/collection/bcsalvany/id/7381/rec/3> [Consulta: 28/11/2015]) i, a baix, l'any 2015 (Font: fotografia, l'Irtta Arqueologia).

ELS MATERIALS ARQUEOLÒGICS DE LA SITJA SJ-1

El rebliment de la sitja SJ-1 ha permès recuperar diferents restes de cultura material: alguns elements metàl·lics en ferro i en bronze, fragments de vidre, restes de fauna consumida, una peça numismàtica i, especialment, diversos fragments de terrissa. En aquest treball, només tractarem el material ceràmic i numismàtic perquè són els que ens donen una indicació cronològica.

La vaixel·la ceràmica

La ceràmica és l'element de cultura material més nombrós. Dels 15 estrats que reblen la sitja SJ-1, 7 contenen restes ceràmiques. S'ha recuperat un total

de 140 restes, que suposen un nombre mínim de 53 individus. En general, es tracta d'un conjunt ceràmic molt fragmentari. Tanmateix, les restes recuperades permeten realitzar una aproximació al repertori vascular i són prou significatives per plantejar que la colmatació de l'estructura s'esdevingué a mitjan segle XVI.

L'anàlisi de les restes ceràmiques de la sitja SJ-1 del pati de les Monges s'ha plantejat com una aproximació de conjunt al repertori formal identificat i a les produccions representades. Val a dir que les produccions baixmedievales i d'inicis de l'època moderna de les terres lleidatanes compten amb pocs estudis específics. Tanmateix, els treballs existents han estat la base documental per tal de dur a terme la classificació tipològica i la caracterització del lot ceràmic de Linyola. S'han emprat especialment els treballs que donen a conèixer les intervencions arqueològiques de la ciutat de Lleida i els seus contextos ceràmics (Lorient i Oliver 1992; Gil 1998; Gil *et alii* 2001-2002; Gil, 2003; Morán *et alii* 2001-2002; 2003; García i Payà 1999; Bardina, 2000).

Així mateix, també s'han consultat altres treballs monogràfics dels contextos barcelonins baixmedievales (AA.DD. 1994), així com publicacions que recullen altres conjunts ceràmics d'època medieval i moderna provinents d'intervencions arqueològiques d'arreu de Catalunya (p. ex., Cerdà 1991; 2001; Esteva *et alii* 1981; Font *et alii* 2014; Frigola 2011-2013; Pancorbo *et alii* 2005; Puig i Riera 1995). Pel que fa a les produccions més específiques (pisa en blau cobalt, pisa daurada i pisa daurada i en blau cobalt) s'han emprat especialment estudis monogràfics i catàlegs de col·leccions ceràmiques (especialment, Martínez 1983; Llorens 1989; Cerdà, 2011; 2012).

D'altra banda, la terminologia emprada en la definició de les peces, la classificació i la determinació ceràmica ha pres de referència les nomenclatures més acceptades (Beltrán de Heredia 1994; 1999; Romero i Rosal 2014).

Les formes

La fragmentació del conjunt ceràmic determina que ben poques peces ens permetin conèixer el perfil sencer dels atuells, la qual cosa ha pogut ser ocasionalment un inconvenient a l'hora d'atribuir un fragment a una forma específica. En el repertori vascular de la sitja predomina la vaixel·la de taula per sobre de la vaixel·la de cuina. El conjunt es completa amb diverses intrusions ibèriques, ceràmiques que es troben fora

del seu context original. Per no fer feixuc el discurs les quantificacions ceràmiques es detallen en dues taules (taula I i II).

	còmput		tipus de producció		tipus de vaixella		conjunt ceràmic	
	NFR	NMI	% NFR	% NMI	% NFR	% NMI	% NFR	% NMI
VAIXELLA DE CUINA	60	19			100,00%	100,00%	42,86%	35,85%
<i>produccions comunes</i>	31	8	100,00%	100,00%	51,67%	42,11%	22,14%	15,09%
MOD-CUI-OX	2	1	6,45%	12,50%	3,33%	5,26%	1,43%	1,89%
MOD-CUI-RED	7	3	22,58%	37,50%	11,67%	15,79%	5,00%	5,66%
MOD-CUI-VERDÚ	22	4	70,97%	50,00%	36,67%	21,05%	15,71%	7,55%
<i>produccions vidrades no decorades</i>	24	8	100,00%	100,00%	40,00%	42,11%	17,14%	15,09%
MOD-CUI-VID	24	8	100,00%	100,00%	40,00%	42,11%	17,14%	15,09%
<i>produccions comunes decorades</i>	5	3	100,00%	100,00%	8,33%	15,79%	3,57%	5,66%
MOD-CUI-PINT	5	3	100,00%	100,00%	8,33%	15,79%	3,57%	5,66%
VAIXELLA DE TAULA	77	31			100,00%	100,00%	55,00%	58,49%
<i>produccions comunes</i>	42	12	100,00%	100,00%	54,55%	38,71%	30,00%	22,64%
MOD-OX	13	6	30,95%	50,00%	16,88%	19,35%	9,29%	11,32%
MOD-RED	10	2	23,81%	16,67%	12,99%	6,45%	7,14%	3,77%
MOD-VERDÚ	19	4	45,24%	33,33%	24,68%	12,90%	13,57%	7,55%
<i>produccions vidrades no decorades</i>	17	6	100,00%	100,00%	22,08%	19,35%	12,14%	11,32%
MOD-VID	17	6	100,00%	100,00%	22,08%	19,35%	12,14%	11,32%
<i>produccions vidrades decorades</i>	18	13	23,38%	41,94%	23,38%	41,94%	12,86%	24,53%
MED-BiB	1	1	1,30%	3,23%	1,30%	3,23%	0,71%	1,89%
MED-BiRM	1	1	1,30%	3,23%	1,30%	3,23%	0,71%	1,89%
MED-RM	13	9	16,88%	29,03%	16,88%	29,03%	9,29%	16,98%
MOD-BiB	3	2	3,90%	6,45%	3,90%	6,45%	2,14%	3,77%
ALTRES	3	3	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	2,14%	5,66%
<i>produccions ibèriques</i>	3	3	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	2,14%	5,66%
IB-OX	2	2	66,67%	66,67%	66,67%	66,67%	1,43%	3,77%
VR-ILER	1	1	33,33%	33,33%	33,33%	33,33%	0,71%	1,89%
TOTAL	140	53					100,00%	100,00%

Taula I. Quantificació ceràmica per tipus de vaixella i tipus de producció (Font: Iltirta Arqueologia).

	còmput		formes tipus de vaixel·la		formes conjunt ceràmic	
	NFR	NMI	% NFR	% NMI	% NFR	% NMI
VAIXEL·LA DE CUINA	40	12	100,00%	100,00%	57,97%	41,38%
<i>cobertora o tapadora</i>						
MOD-CUI-RED	1	1	2,50%	8,33%	1,45%	3,45%
<i>gerra</i>						
MOD-CUI-OX	2	0	5,00%	0,00%	2,90%	0,00%
MOD-CUI-RED	1	0	2,50%	0,00%	1,45%	0,00%
MOD-CUI-PINT	5	1	12,50%	8,33%	7,25%	3,45%
MOD-CUI-VID	2	2	5,00%	16,67%	2,90%	6,90%
MOD-CUI-VERDÚ	10	0	25,00%	0,00%	14,49%	0,00%
<i>gibrell / llibrell</i>						
MOD-CUI-VID	1	1	2,50%	8,33%	1,45%	3,45%
<i>greixonera</i>						
MOD-CUI-VID	1	1	2,50%	8,33%	1,45%	3,45%
<i>morter</i>						
MOD-CUI-VID	2	2	5,00%	16,67%	2,90%	6,90%
<i>olla</i>						
MOD-CUI-RED	1	1	2,50%	8,33%	1,45%	3,45%
MOD-CUI-VID	13	2	32,50%	16,67%	18,84%	6,90%
<i>silló o cantireta</i>						
MOD-CUI-VERDÚ	1	1	2,50%	8,33%	1,45%	3,45%
VAIXEL·LA DE TAULA	29	17	100,00%	100,00%	42,03%	58,62%
<i>escudella</i>						
MED-BiB	1	1	3,45%	5,88%	1,45%	3,45%
MED-BiRM	1	1	3,45%	5,88%	1,45%	3,45%
MED-RM	9	5	31,03%	29,41%	13,04%	17,24%
MOD-BiB	2	1	6,90%	5,88%	2,90%	3,45%
<i>pitxer / gerro</i>						
MOD-VID	11	4	37,93%	23,53%	15,94%	13,79%
<i>plat</i>						
MED-RM	3	3	10,34%	17,65%	4,35%	10,34%
MOD-BiB	1	1	3,45%	5,88%	1,45%	3,45%
<i>servidora / safa</i>						
MOD-VID	1	1	3,45%	5,88%	1,45%	3,45%
TOTAL	69	29			100,00%	100,00%

Taula II. Quantificació ceràmica segons la forma i el tipus de producció (Font: lItirta Arqueologia).

La vaixel·la de cuina

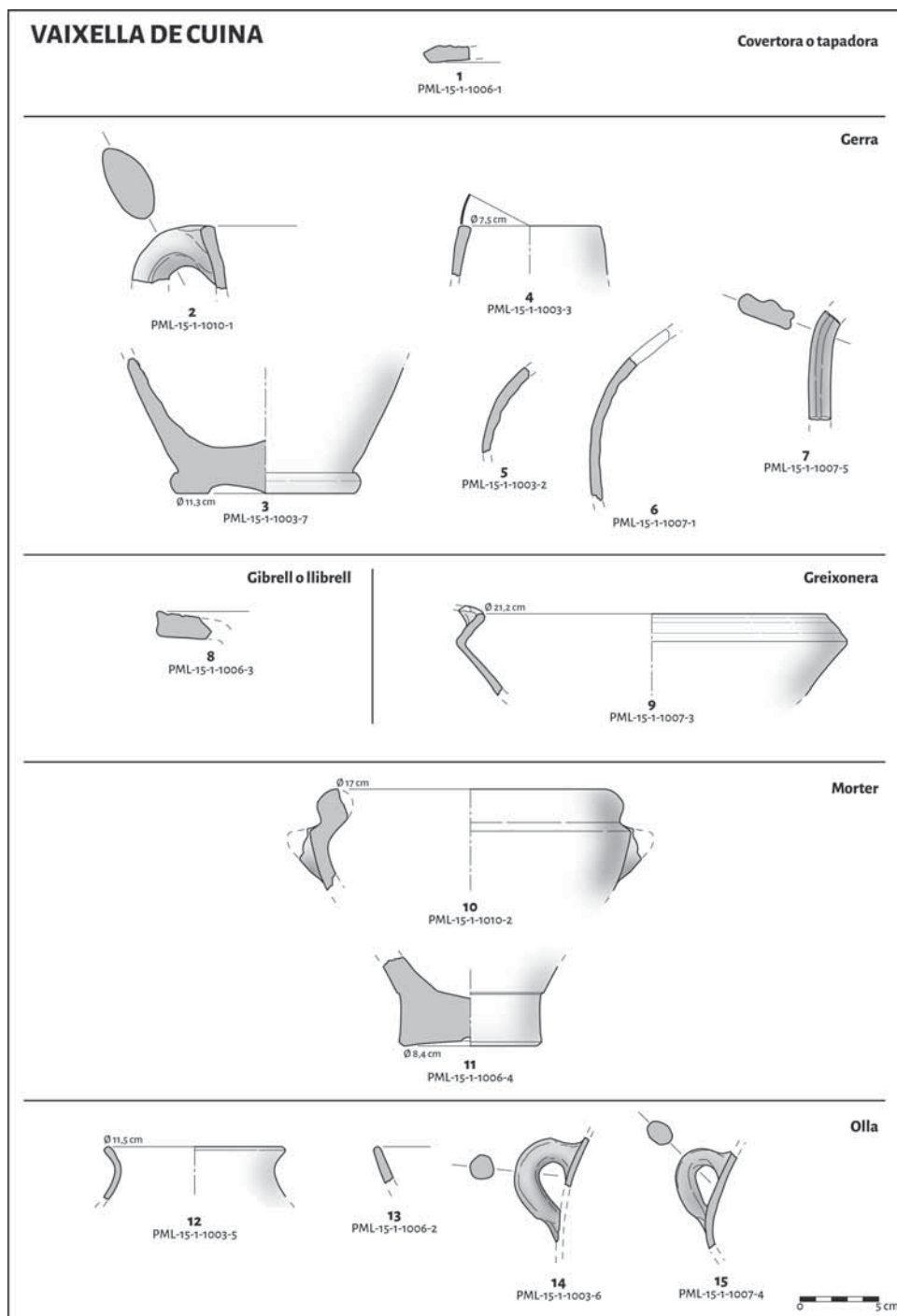
En la vaixel·la de cuina s'apleguen els atuells que s'utilitzen per a cuinar o per a tasques que es realitzaven a l'entorn d'aquest espai i del rebost, com ara les olles, les cassoles, les greixoneres, les cobertores, els morters, els sillons, els gibrells, els bacins...

La vaixel·la de cuina representa el 42,86% del conjunt ceràmic i el 35,85% dels individus. El repertori formal es concreta en els atuells següents (lám. I):

- Cobertora o tapadora

Aquesta mena de peces estan destinades a la cobertura d'olles i gerres d'obertures generalment petites i mitjanes. Es coneixen tapadores planes, convexes o concaves amb nanses d'arc o de pom.

En el conjunt només s'ha identificat un fragment minúscul de vora de secció rectangular d'una tapadora plana de ceràmica comuna de cocció reduïda (lám. I.1).



Làmina I. Taula de formes de la vaixel·la de cuina (Font: dibuix i infografia, Iltirta Arqueologia).

- Gerra

La gerra correspon, de forma general, a un atuell nansat de dimensions mitjanes i grans que presenta un perfil globular o ovoide amb coll diferenciat, que es destinava a la contenció de líquids o aliments en gra. De fet, la seva assignació a aquest tipus de vaixel·la pot ser discutible perquè tant pot formar part de la de cuina com de la d'emmagatzematge. La fragmentació de les restes no permet identificar ni precisar formes específiques (p. ex. albúrnica, alfàbia, cànter...) de manera que aquesta forma acaba essent en certa mesura un calaix de sastre.

Les gerres són majoritàriament peces de cocció oxidada, sovint engal·bades per l'exterior o amb vidrat interior i regalims exteriors. Amb tot, també se'n documenten de cocció reduïda i, específicament, de ceràmica negra de Verdú. Poden dur decoració pintada en manganès amb motius geomètrics en forma de bandes horitzontals paral·leles, ondulades i en ziga-zaga de diferents gruixos, elements que es reproduïxen de forma simple o en combinació. Generalment els motius pintats es localitzen al cos superior de la peça, al coll o a la vora.

No disposem de cap exemplar de gerra complet. La seva presència es constata a partir d'un fragment de vora convergent i coll cilíndric amb el llavi de secció arrodonida i una banda pintada en manganès sobre el llavi (lám. I.4), d'un fragment de vora exvasada de secció arrodonida d'una gerra o d'un cànter amb nansa de secció ovalada que naix de la vora amb vidrat melat interior i regalims a l'exterior (lám. I.2), d'una base de peu anular engruixit amb l'interior vidrat en verd (lám. I.3), d'alguns fragments de nanses de seccions motllurades i ovals i desenvolupament vertical (lám. I.7) i de diversos fragments informes amb decoració pintada en manganès (lám. I.5-6).

- Gibrell o llibrell

El gibrell és una forma oberta generalment de base plana i secció troncocònica de parets divergents de gruix considerable. És un atuell d'ús complementari a la cuina i, en general, a la casa que tant podia servir per preparar aliments (remullar, macerar, amassar...) com per a rentar (plats, roba, higiene personal...).

S'ha identificat un fragment de vora exvasada de desenvolupament horitzontal i secció motllurada (lám. I.8). És una producció vidrada de cocció oxidada que, en la part superior de la vora, està decorada amb unes acanaladures.

- Greixonera

La greixonera és una peça generalment destinada a la recollida del greix del rostit. És un atuell similar a la cassola, de forma arrodonida que pot dur dues nanses laterals i té un bec vessador en un extrem.

S'ha recuperat un fragment de vora d'una greixonera de carena alta amb la vora reentrant de secció arrodonida i de desenvolupament oblic que presenta l'arrencament del vessador (lám. I.9). La peça és de cocció oxidada i té l'interior vidrat en marró. La superfície exterior presenta regalims de vidrat i està ennegrida per l'acció del foc.

- Morter

El morter és un estri de cuina que serveix per a triturar aliments i condiments i elaborar picades i salses. Si bé n'hi ha de realitzats amb altres materials (pedra, fusta, vidre...), el morter ceràmic és un atuell generalment de parets gruixudes de perfil troncocònic o hemisfèric, amb vora reentrant de llavi arrodonit engruixit i base massissa. Poden tenir bec vessador i, sobre la superfície exterior, poden tenir aplicats agafadors –petits apèndixs situats al cos superior troncocònic– o costelles –peces de reforç en forma de llistó vertical.

S'ha documentat un fragment de vora i un de base. La vora és de secció circular i pertany a un morter amb agafadors i sense costelles de cos troncocònic (lám. I.10). La base correspon a un peu massís cilíndric de base còncava d'un morter troncocònic (lám. I.11). L'interior d'ambdós fragments està vidrat en melat, mentre que l'exterior presenta regalims vidrats en verd o no està vidrat.

- Olla

L'olla és un estri de cuina destinat principalment a la cocció i la transformació dels aliments que també podien servir per a guardar productes al rebost. Generalment és un atuell de perfil globular de fons convex, amb coll estrangulat i vora exvasada.

Aquesta és la forma de la vaixel·la de cuina més representada dins del conjunt. Cap de les restes documentades ens permet conèixer el perfil sencer de la peça. Tanmateix, hem identificat almenys la presència de dos tipus d'olla. La variabilitat morfològica es troba indicada pel desenvolupament de les vores. Així s'identifiquen:

1. Olla de perfil globular de vora baixa (lám. I.12).
2. Olla de perfil globular de vora alta (lám. I.13).

Poden ser peces tant de cocció oxidada com reduïda i, generalment, presenten l'interior vidrat en marró o en verd i l'exterior amb regalims vidrats i la superfície fumada a causa de l'acció del foc. Algunes de les olles porten nanses curvilínies de desenvolupament vertical de secció arrodonida o ovalada situades en la part superior del cos globular de la peça. Les nanses recuperades possiblement pertanyerien a olles globulars de vora alta (làm. I.14-15).

- Silló i càntir

Tots dos són atuells per contenir, transportar i beure aigua. El silló té un cos en forma de dipòsit tancat –botxa– que pot tenir perfil cilíndric, esfèric, globular o ovoide. A diferència de les gerres, la botxa té una nansa al capdamunt i no presenta cap obertura superior, sinó que té dos brocs laterals, un de gros per introduir el líquid i un de petit (galet) per extreure'l o beure. El càntir és una mena de gerra globular o ovoide amb coll cilíndric, obertura superior, dues nanses laterals i galet. La mateixa peça de dimensions més reduïdes s'anomena cantireta.

D'aquests tipus només s'han identificat les restes d'un broc petit o galet. La migradesa del fragment no ens permet establir amb certesa si és un silló o un càntir. En tot cas, és una producció reduïda de ceràmica negra de Verdú.

La vaixel·la de taula

La vaixel·la de taula correspon al 55% del total de restes i al 58,49% dels individus (làm. II). El tipus d'atuells que s'hi apleguen són els d'ús comú a l'entorn de la taula que permeten servir, menjar i beure. Entre aquestes peces trobaríem els plats, les plates i les safes, els bols i les escudelles, les ampolles, les gerretes, els pitxers o gerros... Aquestes peces corresponen tant a produccions ceràmiques comunes com a produccions fines o de luxe.

Entre aquests atuells trobem les formes següents:

- Escudella

L'escudella és un tipus de recipient per a servir el menjar i contenir aliments líquids, semilíquids o sòlids. Es considera un atuell de taula, si bé també pot ser emprat en diverses tasques a la cuina o, fins i tot, com a mesura. Generalment correspon a una peça de perfil convex, principalment hemisfèric, amb vores arrodo-

nides o aprimades de tendència divergent que pot tenir base còncava o peu diferenciat de base anular i pot dur dues o quatre nanses.

Els fragments conservats d'escudella permeten reconèixer clarament dos perfils diferenciats i plantejar-ne un de tercer:

1. Escudella de perfil convex curvilini de parets gruixudes divergents i amb peu diferenciat anular de base còncava (làm. II.1). No conserva la vora. El diàmetre de la base presenta uns 7 cm.

2. Escudella de perfil convex curvilini de parets gruixudes divergents, vora de secció arrodonida i base còncava (làm. II.4-6). El diàmetre de la vora se situa entre els 12,5 i 14,5 cm i el de la base entre els 5,4 i 7 cm. Pot tenir dues nanses d'orelleta oposades de forma triangular o arquejada amb nervi central i de desenvolupament oblic descendent.

3. Escudella de perfil convex curvilini de parets primes divergents, vora aprimada i base indeterminada (làm. II.2-3). No conserva la base. El diàmetre de la vora se situa entre els 13 i els 15 cm.

Totes les escudelles recuperades pertanyen a produccions fines de vaixel·la de taula. Predominen les escudelles en pisa daurada –amb la variant amb blau i daurat inclosa–, seguides de la decorada en blau cobalt.

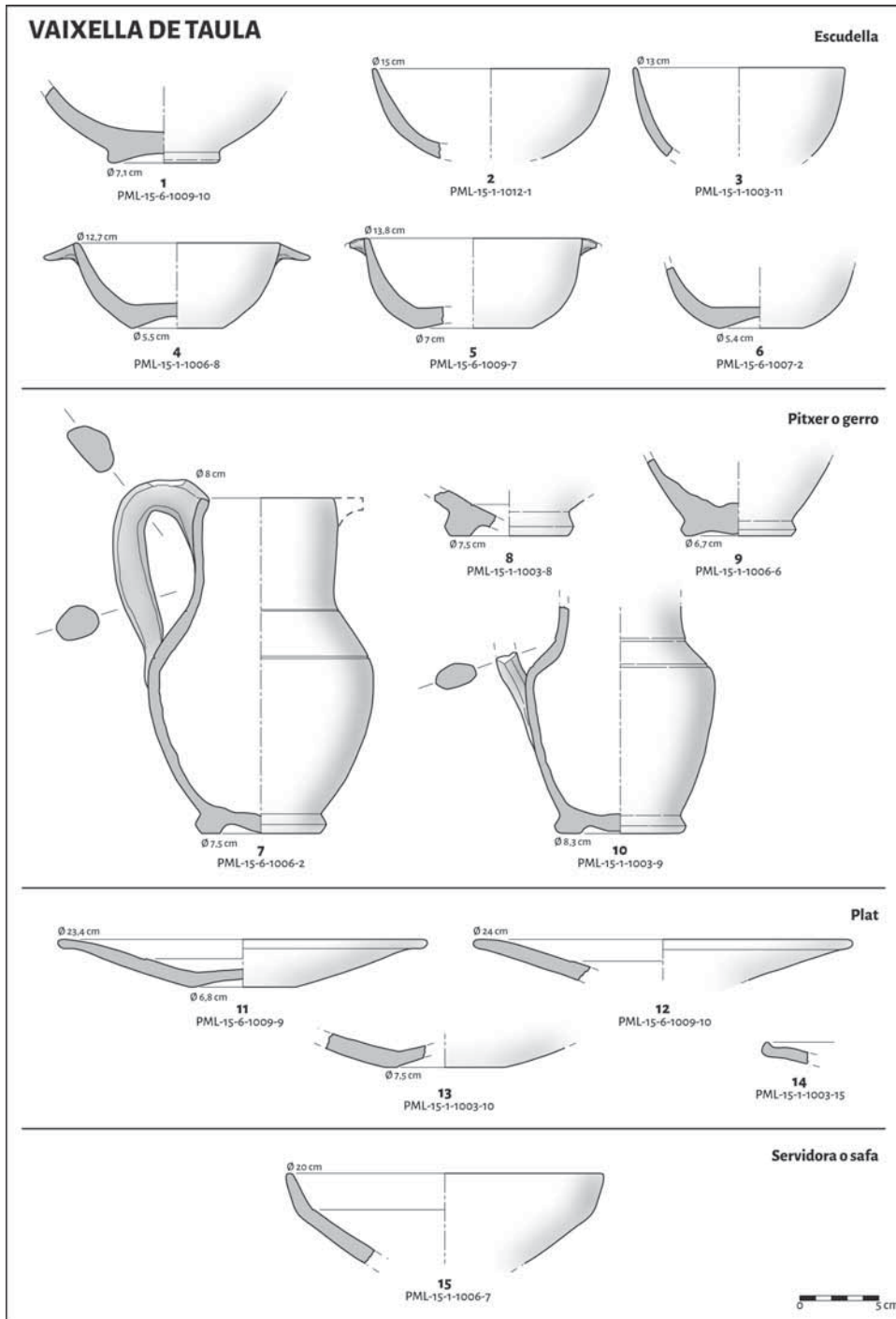
- Pitxer o gerro

El pitxer o gerro és una forma tancada de dimensions petites o mitjanes destinada a contenir i servir líquids, especialment vi. Acostuma a tenir un cos globular o ovoide, amb coll cilíndric, vora amb vessador recte, base de peu anular i nansa de desenvolupament vertical de secció arrodonida o ovalada que s'estén entre la vora i el cos superior de la panxa.

Més enllà de les bases amb peu anular que s'associen a pitxers, les restes recuperades ens permeten reconèixer dos tipus de gerros:

1. Pitxer de cos ovoide de perfil trencat amb peu anular, coll cilíndric i nansa de desenvolupament vertical de secció oval (làm. II.8). No es conserva la vora. El diàmetre de la base és de 8,3 cm.

2. Pitxer de cos globular de perfil curvilini continu amb peu anular, coll cilíndric, vora de secció quadrangular convergent i nansa de desenvolupament vertical de secció oval (làm. II.7). No es conserva el



Làmina II. Taula de formes de la vaixel·la de taula (Font: dibuix i infografia, l'Illirta Arqueologia).

vessador que molt probablement era recte. El diàmetre de la vora és de 8 cm i el de la base de 7,5 cm.

En tots els casos, els pitxers corresponen a peces vidrades. Dos del gerros tenen l'interior sense vidrar i regalims exteriors en verd, marró o melat (làm. II.9-

10), mentre que els altres dos tenen l'interior vidrat en verd o melat i l'exterior sense restes vidrades o amb regalims verds (làm. II.7-8).

De tot el conjunt de pitxers, però, en destaca el que es conserva pràcticament sencer i que té l'interior vidrat en melat i l'exterior amb regalims en verd (làm.

II.7). El perfil de la peça recorda al típic pitxer gòtic dels segles XIV i XV –del qual podria reproduir-ne el model–, sovint realitzats en obra verda i del qual se'n coneixen exemplars similars (p. ex. AA.DD. 1994: 130, núm. 91; Oliver i Prim 1995: 88, foto 43; García i Payà 1999: 150 i 156 TFIII.26; Pancorbo *et alii* 2005: 74 pl. II.7; Font *et alii* 2014: 258, fig. 10b.2).

- Plat

El plat és un atuell obert i poc fondo que serveix per menjar aliments sòlids. Generalment té secció troncocònica de parets divergents, vora de secció arrodonida o aprimada i fons còncau. Es coneix com a plat d'ala quan la vora té un desenvolupament diferenciat del cos central de la peça.

El tipus de plat identificat no té una ala diferenciada i presenta un petit ressalt que assenyala una discontinuïtat del perfil interior del plat (làm. II.11-13). El diàmetre de la vora se situa entre els 23 i els 24 cm, mentre que el de la base es troba entre els 6,8 i els 7,5 cm. Tots els plats d'aquestes característiques corresponen a produccions en pisa daurada.

També s'ha recuperat un fragment de vora de secció engruixida d'un possible plat d'ala de perfil indeterminat que pertany a una producció fina en blau d'època moderna (làm. II.14).

- Servidora o safa

La servidora o la safa és un tipus de recipient destinat a servir aliments a taula. És, per tant, un atuell obert similar al plat, generalment de dimensions més grans i més fondo. Acostuma a tenir boca ampla i perfil curvilini continu o trencat amb una base convexa o de peu anular.

S'ha identificat un tipus de servidora amb perfil troncocònic exvasat continu amb una inflexió alta que no arriba a marcar línia de carena i té una vora de secció arrodonida (làm. II.15). A l'interior, el punt d'inflexió coincideix amb una escotadura. El diàmetre de la vora és d'uns 20 cm. No se'n conserva la base. Té l'interior vidrat i regalims al terç superior exterior.

Les produccions ceràmiques

El conjunt ceràmic mostra tot un ventall de produccions que daten entre el segle XV i la primera meitat del segle XVI. Les diferents produccions documentades s'han agrupat en cinc categories: les produccions comunes, les produccions vidrades no decorades, les

produccions comunes pintades, les produccions vidrades decorades i les produccions alienes al context de la sitja. Els índexs de representativitat de cada categoria i producció cal prendre'ls com a relatius. El conjunt ceràmic és numèricament força limitat i, a més, l'estructura arqueològica no s'ha excavat completament. Com s'ha fet anteriorment, la quantificació detallada del nombre i el percentatge de presència de cada categoria i cada producció es presenten en una taula (taula III).

Les produccions comunes

Les produccions comunes apleguen les categories de cocció oxidada i reduïda sense cap tractament a la superfície, més enllà de l'aplicació d'engalbes. Globalment, suposen el 52,14% del conjunt de l'estructura i el 37,74% dels individus.

En el conjunt predomina la ceràmica de cuita reductora. S'hi troba representada la ceràmica comuna reduïda (MOD-RED) i la ceràmica de cuina reduïda (MOD-CUI-RED), a més de les produccions de taula i de cuina de ceràmica negra de Verdú (MOD-VERDÚ i MOD-CUI-VERDÚ), que representen més de la meitat del conjunt de ceràmica reduïda. Entre les peces realitzades amb aquestes produccions s'identifiquen cobertores, gerres i sillons o càntirs.

Pel que fa a les produccions sotmeses a cuites en atmosferes oxidades també s'han distingit les de tipus comú de taula (MOD-OX) i les oxidades de cuina (MOD-CUI-OX), que generalment mostren traces de l'acció del foc.

Les produccions comunes vidrades no decorades

En aquest conjunt s'han aplegat aquelles produccions que presenten un recobriment vitri en una o en les dues superfícies de la peça. L'esmalt és un acabat de tipus predominantment funcional amb què es cobreix la porositat de la ceràmica. En aquest grup no es recullen les produccions vidrades associades a altres motius decoratius pintats o esmaltats. En canvi, si que es consideren les produccions vidrades bicromes que no presenten motius decoratius. Aquestes produccions vidrades suposen el 29,29% del conjunt ceràmic i el 26,42% dels individus.

Predomina la ceràmica vidrada de cuina (MOD-CUI-VID). Les formes representades són olles (làm. I.12-15), greixoneres (làm. I.9), gibrells (làm. I.8),

	còmput		tipus de producció		conjunt ceràmic	
	NFR	NMI	% NFR	% NMI	% NFR	% NMI
PRODUCCIONS COMUNES	73	20	100,00%	100,00%	52,14%	37,74%
Oxidades	15	7	20,55%	35,00%	10,71%	13,21%
<i>taula comuna</i> MOD-OX	13	6	17,81%	30,00%	9,29%	11,32%
<i>cuina</i> MOD-CUI-OX	2	1	2,74%	5,00%	1,43%	1,89%
Reduïdes	58	13	79,45%	65,00%	41,43%	24,53%
<i>taula comuna</i> MOD-RED	10	2	13,70%	10,00%	7,14%	3,77%
<i>taula comuna</i> MOD-VERDÚ	19	4	26,03%	20,00%	13,57%	7,55%
<i>cuina</i> MOD-CUI-RED	7	3	9,59%	15,00%	5,00%	5,66%
<i>cuina</i> MOD-CUI-VERDÚ	22	4	30,14%	20,00%	15,71%	7,55%
PRODUCCIONS VIDRADES NO DECORADES	41	14	100,00%	100,00%	29,29%	26,42%
Comunes	41	14	100,00%	100,00%	29,29%	26,42%
<i>taula comuna</i> MOD-VID	17	6	41,46%	42,86%	12,14%	11,32%
<i>cuina</i> MOD-CUI-VID	24	8	58,54%	57,14%	17,14%	15,09%
PRODUCCIONS COMUNES DECORADES	5	3	100,00%	100,00%	3,57%	5,66%
Pintades	5	3	100,00%	100,00%	3,57%	5,66%
<i>cuina</i> MOD-CUI-PINT	5	3	100,00%	100,00%	3,57%	5,66%
PRODUCCIONS VIDRADES DECORADES	18	13	100,00%	100,00%	12,86%	24,53%
Vidrades decorades	18	13	100,00%	100,00%	12,86%	24,53%
<i>taula fina</i> MED-BiB	1	1	5,56%	7,69%	0,71%	1,89%
<i>taula fina</i> MED-BiRM	1	1	5,56%	7,69%	0,71%	1,89%
<i>taula fina</i> MED-RM	13	9	72,22%	69,23%	9,29%	16,98%
<i>taula fina</i> MOD-BiB	3	2	16,67%	15,38%	2,14%	3,77%
ALTRES	3	3	100,00%	100,00%	2,14%	5,66%
Ibèriques	3	3	100,00%	100,00%	2,14%	5,66%
<i>taula comuna</i> IB-OX	2	2	66,67%	66,67%	1,43%	3,77%
<i>taula fina</i> VR-ILER	1	1	33,33%	33,33%	0,71%	1,89%
TOTAL	140	53			100,00%	100,00%

Taula III. Quantificació ceràmica per categoria i tipus de producció (Font: Illirta Arqueologia).

gerres (lám. I.2-3) i morters (lám. I.10-11). Les peces per anar al foc –el cas de les olles i la greixonera– generalment tenen un recobriment interior en vidrat de plom que pren unes tonalitats marronoses o verdoses, mentre que les que no van al foc –com ara el morter o el gibrell– presenten un vidrat interior melat o verd i melat i regalims vidrats a l'exterior.

Pel que fa a la ceràmica comuna vidrada (MOD-VID), són peces associades a atuells de taula. Entre les formes obertes trobem les safes o servidores (lám. II.15) i entre les tancades, els gerros o pitxers (lám. II.8-10).

Les produccions comunes decorades

Aquesta categoria correspon a ceràmiques pintades que representen el 3,57% del conjunt ceràmic i el 5,66% dels individus. Corresponen a peces comunes oxidades decorades amb òxid de manganès. Tots els fragments documentats pertanyen a gerres associades a la vaixel·la de cuina (MOD-CUI-PINT). Els motius decoratius són simples i de tipus geomètric i sovint responen a combinacions de línies horitzontals paral·leles i/o ondulades que, generalment, se situen en el cos superior de les peces (lám. V.6-9), al coll o a la vora (lám. V.5).

Les produccions vidrades decorades

En aquest conjunt s'apleguen les produccions vidrades ornamentades que pertanyen a la vaixel·la fina de taula, aquelles en què l'acabat vidrat a més d'un caràcter funcional té un valor ornamental específic. Les restes suposen globalment el 12,86% del conjunt i el 24,53% dels individus. La forma més representada és l'escudella i, en segon terme, el plat.

La producció més significativa quantitativament és la pisa daurada o de reflex metàl·lic (MED-RM). En general, la decoració en daurat es troba en molt mal estat de conservació, cosa que és força usual en aquestes produccions sotmeses a tres coccions. L'esmalt daurat es cou en la tercera cuita i no té cap recobriment de protecció, per la qual cosa sovint queda alterat per causes postdeposicionals.

Pel que fa a les escudelles daurades, responen a perfils continus convexos amb vores arrodonides o aprimades i bases còncaves (lám. III.1-5). En dos casos porten nanses d'orelleta. Totes les escudelles amb dau-

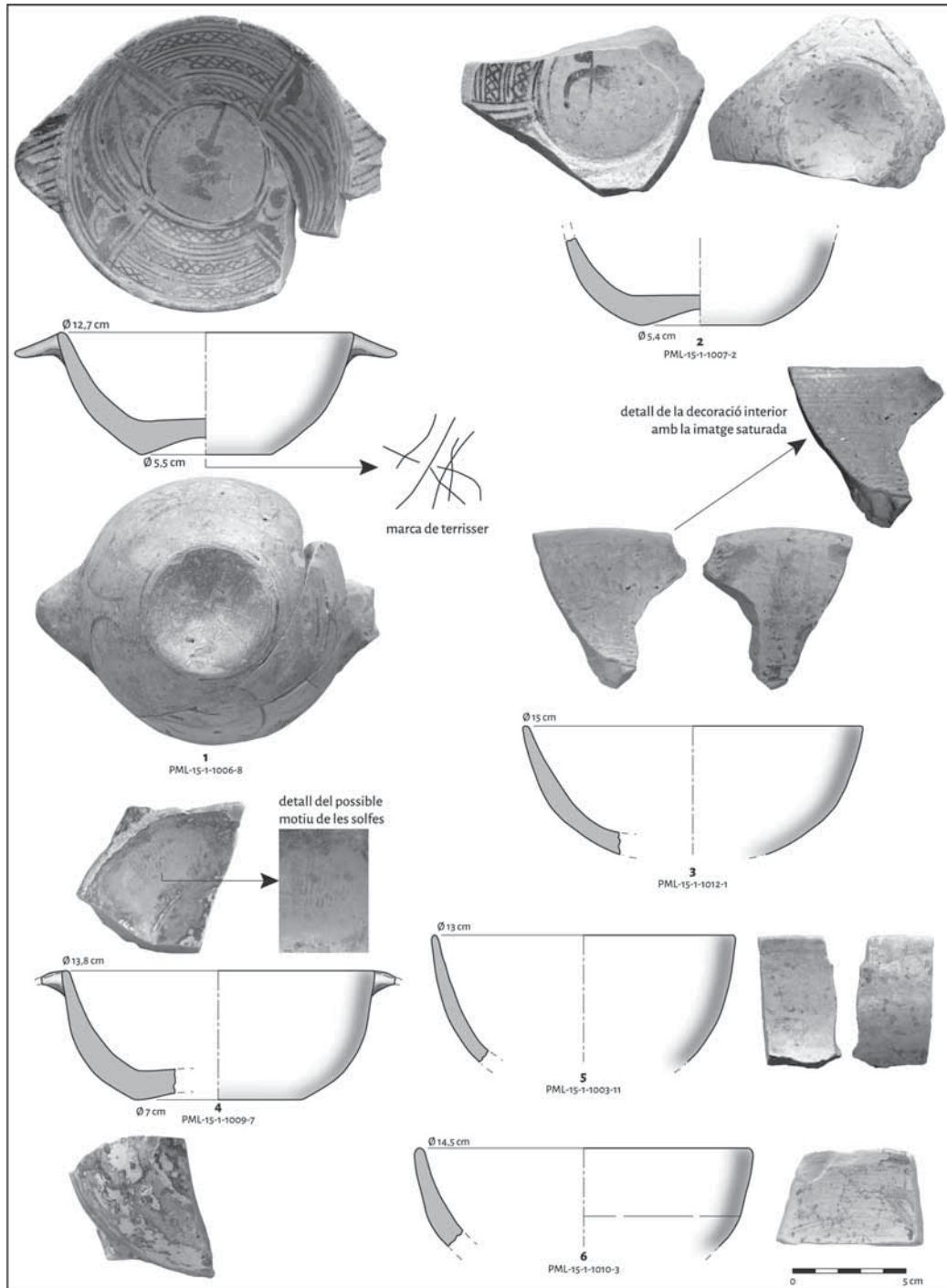
rat poden adscriure's als tallers valencians de Paterna i Manises.

De tot el conjunt destaca el cas d'una escudella d'orelletes triangulars o arquejades amb nervi central i de desenvolupament oblic descendent, que es conserva pràcticament sencera (lám. III.1). L'interior de la peça està decorada amb una banda de tanca i, al fons, té una circumferència concèntrica que envolta un motiu central indeterminat, potser una estilització vegetal. Entre la línia peribucal i el motiu central es desenvolupa una sanefa definida per quatre seccions que combina de forma alterna dos cartelles amb fulles de card i dos cartelles amb tres bandes amb retícula de rombes separades per línies horitzontals. Les orelletes estan decorades amb línies paral·leles obliques, mentre que la superfície exterior presenta diverses palmetes obertes i punts inscrits en cercles i una banda perimetral sobre la base. A més, en la concavitat de la base s'identifica un gravat realitzat *ante coctionem* que interpretem com la marca del terrisser.

Aquesta peça és una producció valenciana realitzada en els tallers de Paterna-Manises i datada entre el darrer quart del segle XV i el primer terç del segle XVI. Se'n coneixen exemplars pràcticament idèntics i amb la mateixa sanefa (Cerdà 2011: 212-213, núm. 146 i 147; AA.DD. 1994: 101, núm. 33; i probablement Parera i López 1999: 405, lám. II.5) o, fins i tot, amb el que sembla el mateix motiu central (Mesquida 2006: 15, fig. 14), la qual cosa manifesta el nivell d'estandardització tant de la forma com sobretot de la decoració i la seva composició. Les fulles de card són un motiu decoratiu de tipus vegetal present en les produccions daurades valencianes que tenen l'apogeu durant el tercer quart del segle XV (Martínez 1983: 143) i perduren durant el segle XVI. A més, es consideren un dels motius habituals de la pisa daurada valenciana clàssica gòtica (Coll 2009: 89-90).

Amb una datació similar, es coneixen altres escudelles amb el motiu del card en què la mateixa sanefa de quatre seccions (Cerdà 2011: 211 núm. 143) o una variant de sis (AA.DD. 1994: 101, núm. 34; Morán *et alii* 2001-2002: 352, fig. 8.5) està associada amb motius en blau cobalt; o bé en què els cards són substituïts per una retícula de rombes amb o sense punts centrals (Esteva *et alii* 1981: 183 i fig. 9 i 12, núm. 33; Cerdà 1991: 177, lám. 11.1; Puig i Riera 1995: 161-162; INT-76 de Lleida²). Les composicions de cards i bandes de rombes també es documenten en plats (Coll 1989:

² Web del Servei d'Arqueologia de l'Ajuntament de Lleida: Museu virtual, Lleida medieval, fitxa núm. 23: escudella de pisa daurada atribuïda al taller de Muel (sic). <<http://www.paeria.cat/arqueologia/museu/indexmu.htm>>



Làmina III. Escudelles en pisa daurada (MED-RM) i en blau i daurat (MED-BiRM) (Font: dibuix i infografia, Iltirta Arqueologia).

90, fig. 183; Cerdà 2011: 211, núm. 144), com també succeeix amb les composicions de bandes amb retícules de rombes i les retícules de rombes amb punts (Cerdà 1991: 178, làm. 12.1; 2011: 213, núm. 148).

En la sitja es documenta un segon fragment de fons d'una escudella en pisa daurada que és pràcticament idèntica a l'anterior (làm. III.2). Presenta el mateix esquema decoratiu i la mateixa sanefa amb cards i ban-

des de rombes. L'única diferència és el motiu central que, en aquest cas, podria ser l'estilització d'una lletra. A l'exterior apareix un cercle perimetral sobre la base i, a la paret, s'insinuen diversos cercles que envolten punts i palmetes obertes.

De la mateixa manera, tot i estar molt degradat, un tercer fragment d'escudella hemisfèrica amb vora de secció arrodonida deixa entreveure una decoració interior de tres bandes amb retícules de rombes i línies horitzontals paral·leles (lám. III.3). La decoració exterior, tot i trobar-se també força perduda, permet identificar el motiu de la palmeta oberta. En definitiva, els motius decoratius es corresponen amb els de les altres escudelles descrites, per la qual cosa l'atribució als tallers de Paterna-Manises i la seva cronologia no ofereixen dubtes.

En canvi, més incerts són la decoració i l'esquema decoratiu de l'altra escudella d'orelletes. Es tracta d'una peça de perfil convex, vora de secció arrodonida i base còncaua (lám. III.4). A l'interior, la composició de la sanefa sembla estructurar-se amb diverses seccions, en una de les quals s'intueix el motiu de la solfa, un element decoratiu de tipus geomètric en forma de petits traços rematats amb un punt que recorden les notes musicals. A l'exterior, la decoració és encara més difícil de precisar si bé s'identifiquen uns motius arquiformes que podrien pertànyer a fulles de falguera i cercles.

Ambdós elements –soltes i fulles de falguera– es troben sovint presents especialment en plats dels tallers valencians de Paterna i Manises que, com el cas de les escudelles anteriors, també daten entre finals del segle XV i el primer quart del segle XVI (Martínez 1983: 170 i ss; Cerdà 2011: 214 i 216-219). Aquests motius es troben associats al repertori ornamental de l'anomenada sèrie del cordonet (Martínez 1983: 197) o de la pisa daurada valenciana clàssica d'estil orfebre (Coll 2009: 90 i ss).

Altres fragments ofereixen més problemes per identificar la decoració en daurat (lám. III.5). Així mateix, cal assenyalar la presència de tres fragments d'escudella de ceràmica vidrada en blanc estannífer que han estat catalogats com a pisa daurada perquè s'atenien a aquesta producció malgrat que l'alteració de les superfícies no ha deixat rastres de l'ornamentació.

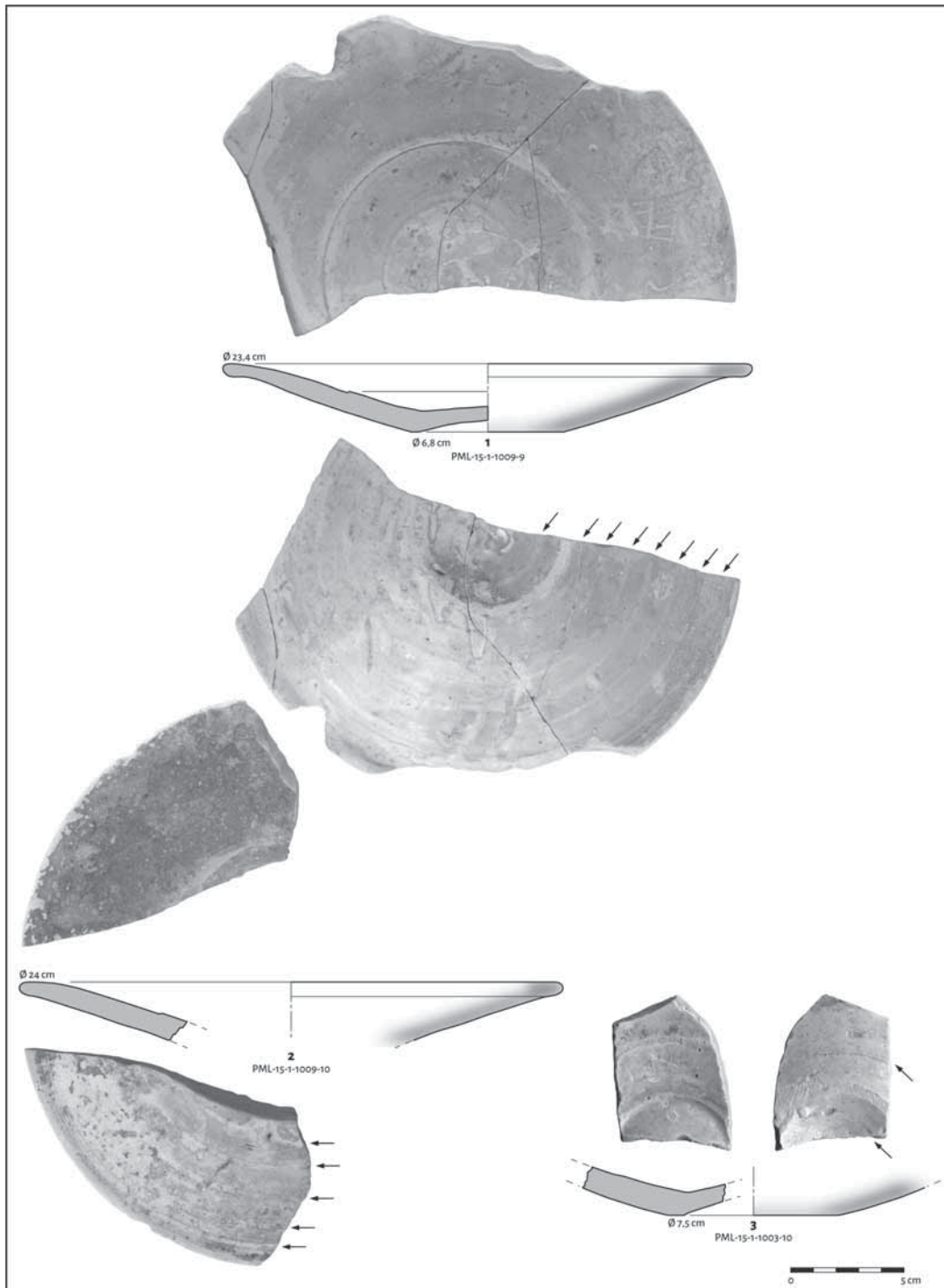
Pel que fa als plats decorats amb daurat corresponen a perfils troncocònics exvasats de poca alçada i bases còncaues (lám. IV). La seva decoració interior es troba tan degradada que no permet reconèixer

els motius decoratius, mentre que a l'exterior només s'identifica l'empremta amb el vidrat perdut d'una línia en espiral que s'inicia al fons del plat. Aquest motiu és habitual en les produccions valencianes de pisa daurada més comunes des del tercer quart del segle XV (Martínez 1983: 197). Tanmateix, les espirals també apareixen freqüentment en les produccions d'altres tallers peninsulars del segle XVI, com ara als de Muel, Triana, Barcelona o Reus (Cerdà 2011: 80).

La resta de ceràmiques vidrades decorades corresponen a diferents produccions que duen blau cobalt. D'una banda, les produccions de tradició baixmedieval en blanc i blau (MED-BiB) (lám. V.1) i la variant de pisa daurada amb blau (MED-BiRM) (lám. III.6), que podrien datar de la segona meitat del segle XV. De l'altra, unes produccions en blanc i blau que ja podrien ser pròpiament del segle XVI (MOD-BiB) (lám. V.2-4).

En les primeres, hi trobem les restes d'una escudella de perfil convex continu amb peu diferenciat de base còncaua de pisa blava gòtica (MED-BiB) que interpretem com una peça valenciana del taller de Paterna (lám. V.1). L'interior de la peça té un recobriment vidrat blanc estannífer i està decorada amb una flor de pètals llargs o un motiu vegetal lobulat en blau. L'exterior de la peça no està vidrada. Peces amb motius similars s'han documentat, per exemple, a la ciutat de Lleida (Oliver i Prim 1995: 89; Morán *et alii* 2001-2002: 352, fig. 8.4), en altres jaciments (veg. p. ex. Raurich 1998: 148-149) o formen part de col·leccions privades (Cerdà 2011: 29, fig. 17). Són produccions que apareixen a finals del segle XIV i que tenen continuïtat durant el segle XV. En el cas de l'exemplar de Linyola, la tonalitat enfosquida del motiu en blau cobalt podria associar-se a una pèrdua de qualitat que sembla que es produeix a finals del segle XV, cosa que podria prendre's com un índex cronològic.

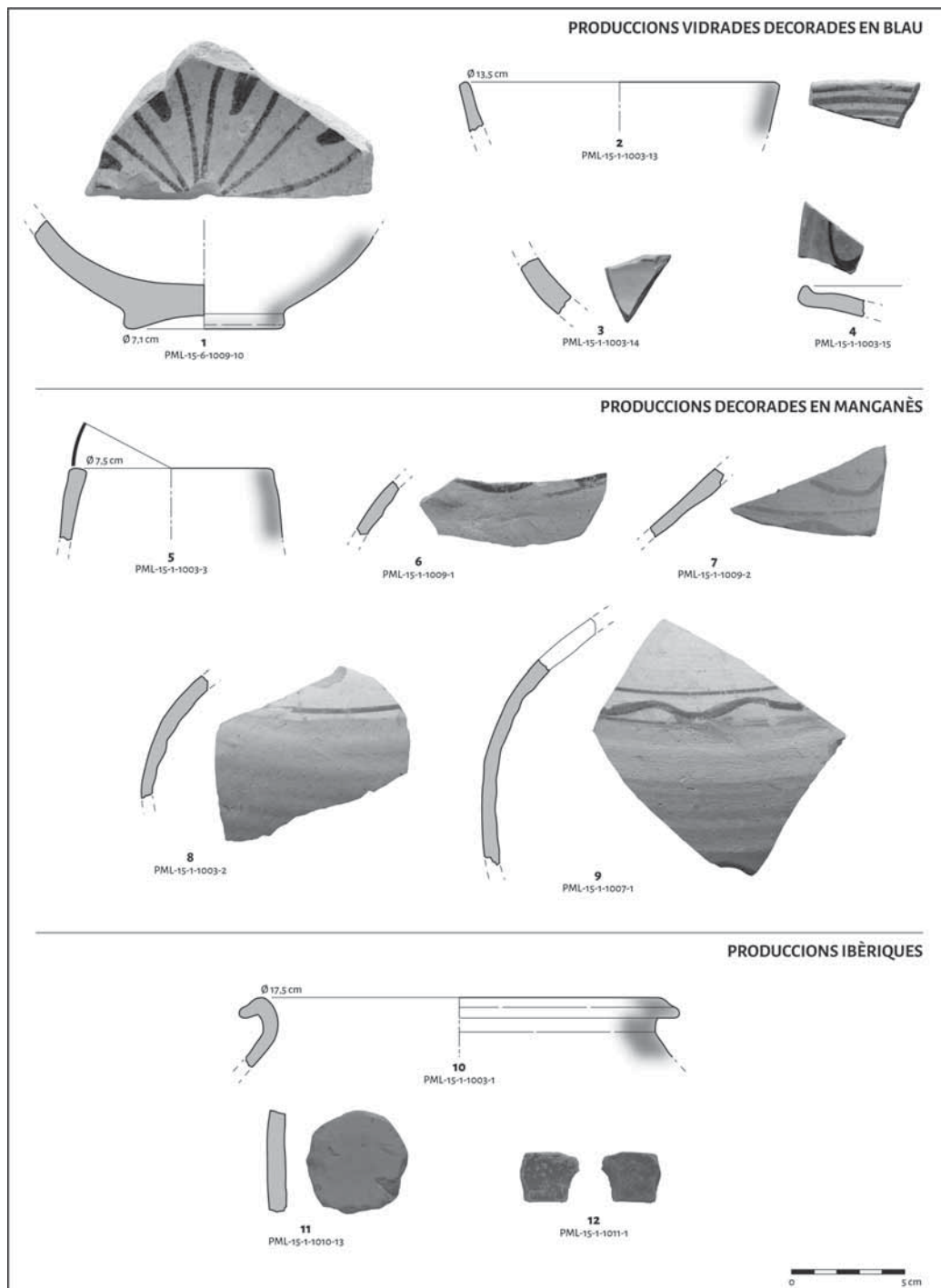
També hi hem considerat les restes d'una escudella amb una carena incipient i vora de secció arrodonida decorada en blau amb una línia perimetral sota la vora i l'extrem d'un motiu en forma de llaçada (lám. III.6). La similitud de la pasta amb la de la pisa daurada valenciana ens ha dut a considerar-la una producció en blau i daurat (MED-BiRM) amb la mateixa filiació als tallers de Paterna-Manises, tot i haver perdut la decoració en esmalt metal·litzat. Malgrat la imprecisió d'aquesta peça, cronològicament cal considerar-la coetània de la resta de pisa daurada documentada a Linyola.



Làmina IV. Plats en pisa daurada (MED-RM) (Font: dibuix i infografia, Iltirta Arqueologia).

Pel que fa a la resta de produccions en blanc i blau (MOD-BiB), les característiques dels vidrats difereixen molt de les anteriors (làm. V.2-4). Creiem que ja podrien ser pròpies d'un taller català imprecís i situar-se

durant la primera meitat del segle XVI. S'han recuperat tres fragments que corresponen a dos escudelles i a un plat.



Làmina V. Escudelles i plat en blau cobalt (MED-BIB i MOD-BiB), materials pintats en manganès (MOD-CUI-PINT) i produccions de ceràmica ibèrica –comunes oxidades (IB-OX) i vernis roig ilerget (VR-ILER) (Font: dibuix i infografia, Itirta Arqueologia)..

Les escudelles tenen una coberta estannífera densa per ambdues bandes i la decoració en blau es troba a l'interior de la peça. Corresponen, d'una banda, a un fragment informe de la paret d'una escudella de

perfil convex decorada amb una línia horitzontal (làm. V.3); de l'altra, a un fragment de vora divergent d'una escudella convexa decorada amb una orla d'almenys quatre línies horitzontals paral·leles (làm. V.2). Quant

al plat, s'ha recuperat un fragment de vora engruixida sense vidrat exterior i amb vidrat blanc interior amb les restes parcials d'un possible motiu en essa pintat en blau (làm. V.4). Tant les bandes com les esses són motius comuns, per exemple, en les produccions en blau documentades a Lleida, les quals ja es fabricarien a la ciutat almenys a mitjan segle XVI (Bardina 2000).

Les produccions alienes al context historicoarqueològic de la sitja SJ-1

Finalment, en el darrer grup es recullen les produccions que no pertanyen al context de la sitja. Cal considerar la recuperació de tres fragments ceràmics de filiació ibèrica (làm. V.10-12), que suposen el 2,14% del conjunt i el 5,66% dels individus. D'una banda, en ceràmica comuna oxidada (IB-OX) s'ha recuperat una vora cefàlica d'una gerreta o tenalleta (làm. V.10) i una fitxa discoïdal (làm. V.11). De l'altra, també s'ha documentat un fragment informe d'una peça fina de vernís roig ilerget (VR-ILER) (làm. V.12). Per les característiques del fragment i la presència de vernís per ambdues cares pensem que es tractaria d'una forma oberta petita del tipus bol, plat, pàtera o copa (Junyent i Alastuey 1991: 16-17, grup 3).

La ceràmica ibèrica comuna és cronològicament poc precisa perquè es tracta d'un tipus de producció molt laxa. En canvi, més acotada és la datació del vernís roig –qualificat com un dels elements definidors de la cultura arqueològica del poble ilerget (Junyent i Alastuey 1991: 9)–, que apareix a mitjan segle III a. de la n. e. i té el seu màxim desenvolupament al llarg del segle II a. de la n. e.

El material numismàtic

En un dels nivells de rebliment de la sitja SJ-1 s'ha recuperat una peça monetiforme (fig. 12). La determinació de la peça permet indicar que es tracta d'un getó de compte de Tournai (Ø 27 mm; 12h), del tipus VOCVS (Labrot i Henckes 1989: 202).³ Es tracta d'una peça aparentment de llautó, un aliatge de coure i zinc. L'anvers presenta un possible motiu heràldic indeterminat envoltat per una llegenda en lletra gòtica capital sense significat que, per l'estil, podria datar del segle XVI. Al revers mostra una creu patent de quatre braços

iguals dins d'un quadrilòbul amb unes petites flors a l'interior, que també està envoltada per una llegenda en lletra gòtica capital sense significat.



Figura 12. Anvers i revers del getó de Tournai recuperat a la sitja SJ-1 (Font: fotografies, Itirta Arqueologia).

Els getons són peces que formen part de les produccions numismàtiques (Raemy Tournelle 2005; Krebs 2012; Bracci s.d.). Tenen les monedes com a referent formal i poden seguir els models oficials –fins i tot n'arriben a ser imitacions–, però no s'han de considerar moneda. El seu ús es troba testimoniats des de l'antiguitat. En època romana, per exemple, els getons (*tesserae*) permetien accedir a la distribució del blat, eren l'entrada als espectacles públics, atorgaven dret de pas, podien ser participacions de loteria o peces de joc, elements de presència, d'invitació, d'identitat i de reconeixement, moneda privada... És a l'edat mitjana quan se'n produeix el gran desenvolupament i la consolidació com a peça comptable i de càlcul (formant part dels àbac) i esdevé un element clau en l'administració econòmica i en les operacions de conversió monetària. Aquest caràcter perdurarà fins a l'edat moderna.

S'ha considerat que el getó metàl·lic és una invenció francesa, que serví en l'administració financera del rei i en el control dels comptes dels dominis reials. La fabricació de getons estava subjecta a una reglamentació i l'elaboració implicava un procés complex: disposar d'autorització i d'un artesà amb llicència (gravador o orfebre) que realitzés l'encuny, i batre els getons en un taller reial. El principal taller era a París. Després

³ La neteja mecànica del getó per la seva determinació ha estat realitzada per Gemma Piqué, conservadora-restauradora de béns culturals.

de la Guerra dels Cent Anys (1337-1453), l'emissió de getons fou represa a la ciutat de Tournai (Flandes), que va esdevenir el principal centre productor de la baixa edat mitjana. Els tallers de Tournai, més enllà d'encunyar els getons oficials, atengueren la demanda creixent d'emissions privades i personalitzades per part de la burgesia comerciant. Amb la conquesta espanyola de Tournai el 1521, la producció de getons decaigué i s'abandonà en benefici dels tallers de Nüremberg (Alemanya), que van produir els getons particulars que l'augment dels intercanvis comercials reclamaven.

En aquest context, la presència d'un getó de compte de Tournai a Linyola –una peça vinguda del nord d'Europa– i el seu estat de conservació –amb una lluisor que denota un elevat desgast d'ús– suggereixen una llarga circulació i un possible ús confós com a moneda estrangera. Amb la presa de Tournai per les tropes de Carles I, la ciutat fou incorporada als dominis flamencs de l'Imperi espanyol. El lligam i les relacions entre Flandes i la Corona espanyola podrien ser una explicació de l'arribada del getó a terres catalanes. Malgrat tot, aquesta és una qüestió que difícilment podrem resoldre.

Tanmateix, creiem que el darrer ús de la peça pot té a veure amb la seva funció primigènia. La petita perforació circular (\varnothing 1,5 mm) que el getó presenta en un dels extrems fa pensar que fou reutilitzada com a medalla o insígnia. Per tant, cal pensar que fou emprada com a objecte de record, de devoció o de protecció. Tal vegada, la creu que presenta en un dels encunys féu que es reutilitzés com un objecte de caràcter religiós. En altres jaciments arqueològics catalans –p. ex. al poblat de la Santa Creu de Rodes o al conjunt de Sant Miquel de Cardona– s'han identificat getons de forma esporàdica, molts cops acompanyats de moneda oficial, alguns dels quals també es troben perforats (Clua 2015; en premsa).

CONCLUSIONS: LES SITGES DEL PATI DE LES MONGES EN EL SEU CONTEXT URBÀ

La intervenció arqueològica al pati de les Monges de Linyola ha permès documentar l'ús de l'àrea que s'estén al nord de la capçalera de l'església de Santa Maria com a camp de sitges. L'existència d'estructures d'emmagatzematge de gra a l'entorn de les antigues

esglésies és habitual durant l'edat mitjana i moderna. En el cas de Linyola, la presència de sitges en la zona no era un fet desconegut, segons assenyalen diversos veïns.

En qualsevol cas, l'actuació arqueològica ha constatat l'existència d'almenys tres sitges, una de les quals ha estat parcialment excavada (SJ-1). Els materials arqueològics recuperats són prou significatius i en situen l'amortització en un context de mitjan segle XVI. Amb tot, la majoria dels atuells i de les produccions identificades són de tradició baixmedieval que perduren durant l'inici de l'edat moderna.

En aquest sentit, són especialment indicatives les produccions valencianes de pisa daurada perquè es troben ben datades entre finals del segle XV i el primer terç del segle XVI. L'absència de produccions en reflex metàl·lic dels tallers catalans amb decoracions en pinzell-pinta, que semblen desenvolupar-se a partir del segon quart del segle XVI (Cerdà 2001: 51, citant Ainaud de Lasarte 1952) i es generalitzen durant la segona meitat de segle, podria prendre's com una referència per establir un *terminus ante quem* pel conjunt ceràmic de Linyola. A més, el getó de Tournai podria ser una encunyació d'inicis del segle XVI –probablement anterior a 1521–, de manera que considerem el primer quart de segle com el *terminus post quem* pel reblliment de la sitja.

Tot i que escadussera, és molt significativa la presència intrusiva de materials ceràmics ibèrics en el reblliment de la sitja. La seva documentació és una dada a retenir en tant que indicatiu d'un establiment ibèric proper –potser a l'entorn de l'elevació de l'antiga vila closa–, que dataria entre els segles III i II a. de la n. e.⁴

D'altra banda, no disposem de cap dada directa per establir la cronologia de les altres dues sitges (SJ-2 i SJ-3). Per extensió podríem situar-les en el mateix context i dinàmica d'abandonament que la sitja SJ-1. La nostra hipòtesi és que l'amortització de les sitges estigué lligada a la reurbanització d'aquesta àrea del poble. En relació amb aquest fet cal considerar dos esdeveniments.

D'un costat, vers mitjan segle XVI, va remodelar-se una edificació en l'espai de l'actual pati de les Monges. Les restes d'aquesta antiga construcció encara serien visibles en la tanca nord del pati, on es conservava el brancal d'un finestral motllurat de tradició gòtica i on encara s'observa la volta d'un possible celler (fig. 13 i 14).⁵

⁴ A aquestes ceràmiques se n'afegeixen d'altres que també assenyalen l'existència d'un assentament protohistòric sota el nucli de Linyola (Moya 2015a; Moya *et alii* 2015).

⁵ Les restes del finestral encara es conservaven en el moment de dur-se a terme la intervenció arqueològica. Posteriorment foren desmuntades perquè amenaçaven d'esfondrar-se.



Figura 13. Vista de la tanca nord del pati de les Monges en el moment de realitzar-se la intervenció arqueològica. A l'esquerra, sobre l'extrem superior del mur, s'observen les restes del brancal del finestral tardogòtic i, en la part inferior, s'identifica l'arcada d'una possible volta de celler (Font: fotografia, Itirta Arqueologia).



Figura 14. A l'esquerra, detall de les restes del brancal del finestral tardogòtic i, a la dreta, detall del finestral abans que fos enderrocat l'estiu de 2002 (Font: fotografia, Arxiu Barret Picat, imatge facilitada per Esteve Mestre).

Les imatges antigues del convent de les religioses de la Sagrada Família permeten analitzar aquest edifici cantoner i la configuració completa del finestral (fig. 14-16). L'immoble mostra una superposició complexa de construccions diferents –maçoneria, carreuat, tàpia. El finestral s'integra en una obra de carreus escairats de pedra sorrenca que constitueix l'angle nord-est de l'edifici, la qual pel nord es recolza a un mur preexistent i per l'est se li adossa una elevació posterior. Segons Joan Yeguas, el guardapols de la finestra permet proposar una datació d'entre el 1540 i el 1570. Per

tant, l'obra carreuada dataria de ple segle XVI. Arquitectònicament, l'immoble és força modest i barroer. Només l'existència de l'obra carreuada i el finestral tardogòtic fan pensar que en algun moment podia haver estat una casa amb certa significança.



Figura 15. Façanes nord i est de l'antic convent i col·legi de les religioses de la Sagrada Família abans que fos enderrocat l'estiu de 2002 (Font: fotografia, Arxiu Barret Picat, imatges facilitades per Esteve Mestre).



Figura 16. Antic convent i col·legi de les religioses de la Sagrada Família abans que fos enderrocat l'estiu de 2002 (Font: fotografia, Civit 2002: 130).

Els cadastres de 1716 i 1721 assenyalen que els habitatges al nord de la plaça de l'Església i del carreró que volta el temple feien de muralla o hi confrontaven (fig. 17).⁶ Entre aquests n'hi havia un de conegut com l'abadia o la rectoria que, a més, també hi confrontava per l'est.⁷ És a dir, que possiblement coincidia amb una inflexió de la muralla. Aquest edifici se situaria en un indret a l'entorn del pati de les Monges. La tanca nord del pati de les Monges és l'únic element que es conserva del que fou el convent, un antic edifici que, per la seva situació, cal pensar que es troba esmentat als cadastres i hauria de confrontar amb la muralla. En aquest sentit, és força suggeridor pensar que les restes del que fou el col·legi de religioses poguessin ser vestigis de l'antiga rectoria i la cantonada del finestral fos aquest suposat escaire de la muralla. Es fa, però, difícil d'afirmar-ho amb certesa.

La tanca del pati està desalineada de les façanes

posteriors de les cases actuals al nord de la plaça. És a dir, el mur amb els elements més antics –mitjan segle XVI i anteriors– no s'arreglera amb la resta de construccions properes –inici del segle XVIII i posteriors. Cal pensar que el trencament de la trama urbana antiga, amb què va ultrapassar-se el límit de la suposada muralla on confrontaven les cases, va produir-se en època recent –segurament ja durant el segle XX.

Tot i l'existència de grans carreus no creiem –a diferència d'altres (Mestre 1994)– que les característiques constructives generals de la tanca nord del pati permetin definir-la com a muralla, entesa com una estructura defensiva arquitectònicament diferenciada i d'entitat. A més, l'existència d'un possible celler anterior a mitjan segle XVI tampoc ens ho fa pensar. Per contra, considerem que el traçat de la tanca fossilitza la línia de façanes posteriors de les cases que, una a la vora de l'altra, haurien configurat –això sí– un tanca-

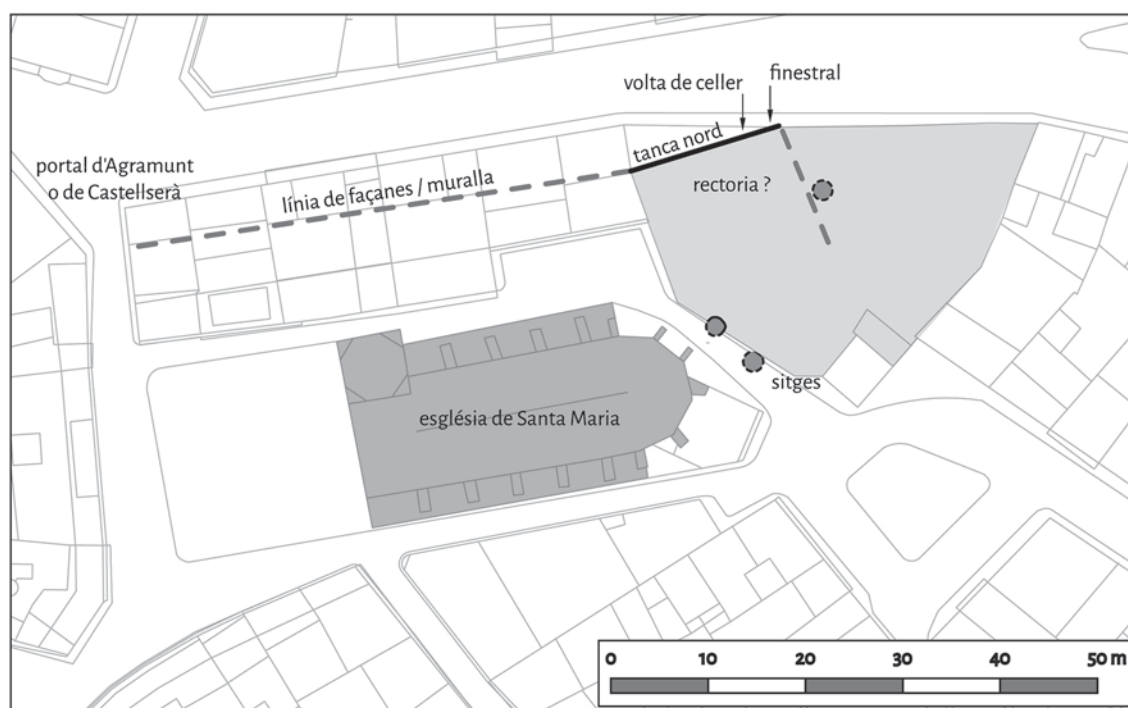


Figura 17. Estructures i construccions del segle XVI a l'entorn del pati de les Monges: les sitges, l'església, la tanca nord del pati (finestral tardogòtic) i proposta de restitució de les façanes posteriors dels habitatges a partir dels cadastres de 1716 i 1721, on s'esmenta que fan de muralla o hi confronten (Font: infografia, Iltirta Arqueologia).

⁶ Cadastre reial: cases i terres de Linyola. 1716 (data de creació). Fons: Fons de la Intendència de Lleida (Cadastre de Patiño) (CAT AHL 260-19-T2-2373); Cadastre de Pedrajas del terme de Linyola. 1721 (data de creació). Fons: Fons de la Intendència de Lleida (Cadastre de Patiño) (CAT AHL 260-19-T2-2378).

⁷ Al cadastre de 1716 l'abadia apareix com a confrontació de l'habitatge de Mateu Roger. En canvi, al de 1721 la rectoria és descrita com a residència del prevere i vicari Francesc Cluet.

ment continu a mode de muralla. D'aquesta manera, s'explicaria per què el cadastre de 1716 esmenta que, a tramuntana, les cases al nord de la plaça de l'Església "fan de muralla".

El segon fet rellevant quant a la urbanització de la zona és la construcció de la nova església de Santa Maria. És ben probable que les sitges més properes al temple estiguessin amortitzades quan fou bastit el monument. L'obra es realitzà sobre les restes de l'església romànica i s'executà entre els anys 1587 i 1600 (Mestre 2009; Mestre *et alii* 2012). Cal pensar que l'execució d'un projecte d'aquesta entitat va comportar també la modificació i l'alteració del seu entorn més immediat. Per tant, la cronologia de la construcció de la nova església podria prendre's com el *terminus ante quem* més extrem per datar l'amortització de les sitges.

En qualsevol cas, entre mitjan i finals del segle XVI sembla que Linyola visqué un moment de puixança que es manifesta amb un cert dinamisme constructiu i urbanístic. Durant aquest període no només es bastí la nova església de Santa Maria, sinó que també fou construït el palau renaixentista de Joan Fornés –actual Casa de la Vila– i es reformà l'edifici en què, segles després, s'instal·laren les religioses de la Sagrada Família. Molt possiblement l'abandonament de les sitges del pati de les Monges s'emmarca en aquest context i degueren ser substituïdes per unes de noves.⁸

Més enllà de les qüestions cronològiques, des del punt de vista patrimonial, les restes de la sitja SJ-2 foren protegides i quedaren novament amagades sota la petita vorera. En canvi, per voluntat de l'Associació Pessebre Vivent de Linyola, les restes de la sitja SJ-1 foren conservades i integrades en una de les escenes del pessebre, com ja era el cas de la sitja SJ-3 (fig. 18).

A més, paral·lelament a les representacions del pessebre de l'any 2015 els materials arqueològics més significatius foren exposats en una de les capelles laterals de l'església de Santa Maria (fig. 19).⁹ Precisament a la sagristia del temple es custodien sis peces de terrissa que complementen perfectament les nostres troballes. Es tracta de diferents atuells recuperats l'any 1989 a la volta del cor de l'església, on foren reutilitzats per farcir-ne el carcanjol (Gallart i Santanach 1991; Civit 2008: 94) (fig. 20). Aquest conjunt dataria del



Figura 18. Les sitges del pati de les Monges en el muntatge del pessebre vivent: a l'esquerra, la sitja SJ-1 i, a la dreta, la sitja SJ-3 (Font: fotografies, Iltirta Arqueologia).

darrer quart del segle XVI. Així, les ceràmiques de la sitja i les de l'església ens ajuden a refer la vaixel·la domèstica que es trobava en ús a Linyola entre la fi de la baixa edat mitjana i la primera centúria de l'edat moderna.



Figura 19. Conjunt de materials de la sitja SJ-1 exposats a l'església de Santa Maria durant l'edició de l'any 2015 del pessebre vivent (Font: fotografies, Iltirta Arqueologia).

⁸ Si es construïren noves sitges, desconexim en quin indret fou. Tanmateix, el 1610 ja trobem esmentada l'existència de sitges al camí de Lleida (Mestre *et alii* 1987: 69).

⁹ Agraïm al Museu de Lleida la cessió temporal d'una vitrina per poder realitzar el muntatge.



Figura 20. Ceràmiques recuperades al carcançol de la volta del cor de l'església de Santa Maria de Linyola l'any 1989 (Font: fotografia, l'ltirta Arqueologia; dibuixos, Gallart i Santanach 1991: 41).

En definitiva, la intervenció arqueològica al pati de les Monges ha anat molt més enllà de la simple excavació de mitja sitja: ha implicat recerca arqueològica, recuperació patrimonial i difusió dels resultats. La investigació ens ha permès documentar dades inèdites de la Linyola del segle XVI; la integració de la sitja en una de les escenes del pessebre vivent ha donat nova vida a un vestigi del passat; i els treballs de divulgació s'esforcen a difondre els resultats de la recerca perquè el retorn a la societat del coneixement generat és un dels compromisos ineludibles de l'arqueologia.

AGRAÏMENTS

Carmen Berlabé, Ferran Blanch, Marc Bonjorn, Ramon Camí, Mn. Pere Cañada, Ana Loriente, Àlex Mases, Esteve Mestre, Gemma Piqué, Alberto Velasco, Joan Yeguas, Ajuntament de Linyola i Associació Pessebre Vivent de Linyola.

BIBLIOGRAFIA

AA.DD. (1994). *Del rebost a la taula. Cuina i menjar a la Barcelona gòtica*. Barcelona: Museu d'Història de la ciutat de Barcelona, Ajuntament de Barcelona i S. E. Electa.

AINAUD DE LASARTE, J. (1952). *Ceràmica y vidrio. Ars Hispaniae* (vol. X). Madrid: Ed. Plus Ultra.

BARDINA, E. (2000). "Un forn de ceràmica d'èpo-

ca moderna a la intervenció arqueològica del carrer Cardenal Remolins (Lleida)", *Revista d'Arqueologia de Ponent*, núm. 10, p. 337-351.

BELTRÁN DE HEREDIA, J. (1994). "Terminologia i ús dels atuells ceràmics de cuina a la baixa edat mitjana", AA. DD. (ed.), *Del rebost a la taula. Cuina i menjar a la Barcelona gòtica*. Barcelona: Museu d'Història de la ciutat de Barcelona, Ajuntament de Barcelona i S. E. Electa, p. 46-58.

BELTRÁN DE HEREDIA, J. (1999). "Tipologia de la producció barcelonina de ceràmica comuna baix medieval: una proposta de sistematització", J. I. PADILLA I J. M. VILA (coords.), *Ceràmica medieval i postmedieval. Circuits productius i seqüències culturals*. Barcelona: GRAMP-UB, Monografies d'arqueologia medieval i postmedieval, 4, p. 186-187.

BRACCI, S. (s.d.). "Le jeton, témoin de l'Histoire". Recuperat de <<http://www.inumis.com/infos/public/ventes/C13-article.pdf>> [Consulta: 3/3/2016].

CERDÀ, J. (1991). "Un conjunt de ceràmica del segle XVI procedent de can Xammar (Mataró)", *Laietania*, núm. 6, p. 157-183.

CERDÀ, J. (2001). *La ceràmica catalana del segle XVII trobada a la plaça Gran (Mataró)*. Barcelona: Associació catalana de ceràmica decorada i terrissa.

CERDÀ, J. (2011). *La loza dorada de la Colecció Mascort*. Torroella de Montgrí: Fundació Privada Mascort.

CERDÀ, J. (2012). *La loza catalana de la Colecció Mascort*. Torroella de Montgrí: Fundació Privada Mascort.

CIVIT, J. (2002). *Linyola, el meu poble*. Lleida: Ajuntament de Linyola i Pagès editors.

CIVIT, J. (2008). "El temple parroquial de Santa Maria de Linyola", *Urtx. Revista cultural de l'Urgell*, núm. 22, p. 81-103.

CLUA, M. (2015). "Alternatives històriques a la moneda oficial a Catalunya", A. ESTRADA-RIUS (coord.), *Altres formes de diner: dels vals al Banc del Temps*. Barcelona: Museu Nacional d'Art de Catalunya (XIX Curs de Història monetària Hispànica, MNAC), p. 13-29.

CLUA, M. (en premsa). "Alternativas monetarias adoptadas en Catalunya durante la Baja Edad Media. Testimonio arqueológico", *XV Congreso Internacional de Numismática* (Taormina, 2015).

COLL, J. (2009). *La ceràmica valenciana. Apuntes para una síntesis*. València: Asociación Valenciana de Ceràmica.

ESTEVA, L. *et alii* (1981). "Recollida de materials ar-

queològics a Sant Feliu de Guíxols", *Estudis del Baix Empordà*, núm. 1, p. 177-201.

FRIGOLA, J. (2011-2013). "La ceràmica vidrada monocroma del convent dels Dominics de Castelló d'Empúries", *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, núm. 31, p. 447-476.

FONT, G. *et alii* (2014). "Montsoriu al segle XVI. Testimonis arqueològics de l'abandonament d'un gran castell", *Tribuna d'Arqueologia* (2011-2012), p. 244-263.

GALLART, J. i SANTANACH, J. (1991). "Trobada de terrissa medieval a Linyola", *Butlletí informatiu de ceràmica*, núm. 49, p. 38-43.

GARCÍA, J. E. i PAYÀ, X. (1999). *Excavacions a l'antic barri de Cappon i la sèquia de Torres*. Lleida: Ajuntament de Lleida, Col·lecció *Itirida arqueologia*, 2.

GIL, I. (1998). "La ceràmica del segle XV a la ciutat de Lleida", *La ciutat baix-medieval (segles XIV-XV)*. Lleida: Ateneu Popular de Ponent. (Col·lecció *Coneixes la teva ciutat?*), p. 181-182.

GIL, I. *et alii* (2001-2002). "Darreres aportacions arqueològiques al coneixement de la ciutat de Lleida en època moderna", *Revista d'Arqueologia de Ponent*, núm. 11-12, p. 359-385.

GIL, I. *et alii* (2003). "Darreres aportacions arqueològiques de la ciutat de Lleida en època moderna". AA. DD., *Actes de les Jornades d'Arqueologia i Paleontologia 2000. Comarques de Lleida* (vol. 2). Barcelona: Generalitat de Catalunya, p. 59-92.

JUNYENT, E. i ALASTUEY, A. (1991). "La vaixel·la ilergeta de vernís roig", *Revista d'Arqueologia de Ponent*, núm. 1, p. 9-50.

KREBS, J. (2012). "Petite histoire du jeton à travers ses usages". Recuperat de <<https://chatillonnumismatique.wordpress.com/2012/10/15/petite-histoire-du-jeton-a-travers-ses-usage-par-gerard-krebs/>> [Consulta: 3/3/2016].

LABROT, J. i HENCKES, J. (1989). *Une histoire économique et populaire du Moyen Age, les jetons et les méreaux*. París: Éditions Errance.

LLORENS, J. (1989). *Ceràmica catalana de reflex metàl·lic. Segles XV al XVII*. Barcelona: F. Llorens.

LORIENTE, A. i OLIVER, A. (eds.) (1992). *L'antic Portal de Magdalena*. Lleida: Ajuntament de Lleida, Monografies d'Arqueologia Urbana, 4.

MARTÍNEZ, B. (1983). *La loza dorada*. Madrid: Editora Nacional, Artes del Tiempo y del Espacio, 7.

MESQUIDA, M. (2006). "Paterna centro productor de ceràmica dorada en la Edad Media", J. MOLEA *et*

alii (eds.), *Avances en Arqueometría. Actas del VI Congreso Ibérico de Arqueometría. Girona, 2005*. Girona: Universitat de Girona, p. 7-20.

MESTRE, E. (coord.) (1987). *Història de Linyola*. Lleida: Virgili & Pagès.

MESTRE, E. (1994). "L'edifici de les Monges", *Barret picat*, núm. 81, p. 7.

MESTRE, E. (2009). "La construcció de l'església de Linyola 1587-1600", *Urtx. Revista cultural de l'Urgell*, núm. 23, p. 197-225.

MESTRE, E. *et alii* (2012). *L'església de Linyola*. Lleida: Ajuntament de Linyola.

MORÁN, M. *et alii* (2001-2002). "Darreres aportacions arqueològiques al coneixement de la ciutat de Lleida en època medieval", *Revista d'Arqueologia de Ponent*, núm. 11-12, p. 335-357.

MORÁN, M. *et alii* (2003). "Darreres aportacions arqueològiques al coneixement de la ciutat de Lleida en època medieval", AA. DD., *Actes de les Jornades d'Arqueologia i Paleontologia 2000. Comarques de Lleida* (vol. 2). Barcelona: Generalitat de Catalunya, p. 29-57.

MOYA, A. (2015a). "Desvetllant el passat soterrat de Linyola", *Barret Picat*, núm. 212, p. 36-39.

MOYA, A. (2015b). "Nova descoberta arqueològica a Linyola: les sitges del pati de les Monges", *Barret Picat*, núm. 213, p. 22.

MOYA, A. *et alii* (2015). *Memòria de la intervenció arqueològica de la neteja i documentació del celler de l'immoble núm. 23 del carrer Major de Linyola (Pla d'Urgell, Lleida)*. Corbins: Itirta Arqueologia SL, inèdit.

MOYA, A. *et alii* (2016). *Memòria de l'excavació arqueològica al pati de les Monges de Linyola (Pla d'Urgell, Lleida)*. Corbins: Itirta Arqueologia SL, inèdit.

OLIVER, A. i PRIM, T. (1995). *Arqueologia, la Lleida secreta*. Lleida: Manent edicions.

PANCORBO, A. *et alii* (2005). "La céramique mise au jour à la couche d'abandon du château fort de Callús (Barcelone, Espagne)", A. DIERKENS i J. DE MEULEMEESTER (dirs.), *Actes du XIVème Congrès UISPP (Liège, 2001). Section 14. Archéologie et histoire du Moyen Âge*. Oxford: Archeopress, BAR International Series, 1355, p. 71-79.

PARERA, M. i LÓPEZ, A. (1999). "Ceràmica trobada a l'excavació del santuari de la Mare de Déu de Foix (Torrelles de Foix)", *Miscel·lània penedesenca*, núm. 24, p. 401-425.

PUIG, A. M. i RIERA, A. (1995). *Convent de Sant Domènec (Castelló d'Empúries, Alt Empordà)*. Memòria

d'excavació. Recuperat de <http://calaix.gencat.cat/bitstream/handle/10687/7981/qmem1374_web.pdf?sequence=5&isAllowed=y> [Consulta: 11/11/2015].

RAEMY TOURNELLE, C. (2005). "Le Musée monétaire compte ses jetons découverts en Pays de Vaud", *Bulletin de l'Association des amis du Musée monétaire cantonal*, núm. 18, p. 34-51. Recuperat de <<https://www.academia.edu/7694184/>> [Consulta: 3/3/2016].

RAURICH, X. (1998). "L'arqueologia subaquàtica: una font per al comerç marítim baix medieval", AA. DD., *1r Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna de Catalunya (Igualada, 1998). 15 anys d'intervencions arqueològiques: mancances i resultats*. Barcelona: ACRAM, p. 142-155.

ROMERO, A. i ROSAL, J. (2014). *La terrissa a Catalunya*. Figueres: Brau edicions, Col·lecció Eines i feines, 2.